

Z vědeckého života

GARY BECKER PRAŽSKÝMA OČIMA

Václav Klaus, Praha

Gary S. Becker, nositel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1992 a čestný doktor VŠE z roku 1995, se v listopadu 2010 dožil osmdesáti let. Dne 11. února 2011 uspořádala University of Chicago Law School konferenci na jeho počest, kde s jedním z hlavních projevů vystoupil i profesor Václav Klaus, prezident České republiky. Překlad textu jeho projevu zde publikujeme:

Jsem rád, že mohu alespoň touto formou přispět k oslavě osmdesátin Gary Beckera, kterého považuji za jednoho z nejvýznamnějších ekonomů současnosti. V tomto sále se dnes cítím být v jisté nevýhodě. Nejsem celoživotním kolegou či spolupracovníkem Gary Beckera a bohužel nejsem ani jeho studentem, i když – implicitně, nebo na dálku – se za jeho studenta považuji. Jediná formální vazba mezi námi je ta, že profesor Becker byl před 16 lety komisí pro udělování profesorských titulů na pražské VŠE požádán, aby se vyjádřil, zda mi profesorský titul má či nemá být udělen.

Poznali jsme se před dvaceti lety, po pádu komunismu, kdy jsme konečně získali svobodu, a tím i šanci k navazování kontaktů po celém světě. Jeho texty jsem samozřejmě četl již dávno předtím. Vždy jsem byl obdivovatelem Chicagské ekonomické školy a zejména jejich tří velkých jmen: Friedman, Stigler a Becker. V komunistické éře to pro mne byla pouze jména a ani jsem nesnil o tom, že bych nositele těchto jmen mohl někdy potkat.

Je proto téměř fascinující, že je to dnes už mé třetí vystoupení na Chicagské univerzitě věnované jedné z těchto tří velkých osobností. V roce 1998 jsem přednesl jednu ze tří George Stigler Memorial Lectures¹ (dvě předcházející George Schulz a Milton Friedman). V lednu roku 2007 jsem promluvil v nedaleké Rockefeller Chapel na zádušní mši za Milтона Friedmana.²

1 “The Preaching of George Stigler and His Impact upon the End of Communism and the Formation of Free Society”, George Stigler Memorial Lecture, University of Chicago, 4. května 1998. Dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/1641>.

2 “Remarks at Milton Friedman Memorial Service”, University of Chicago, Rockefeller Chapel, 29. ledna 2007. Dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/133>.

Nyní je na řadě Gary Becker, který je hlavním průkopníkem a obhájcem tzv. „ekonomického přístupu k lidskému chování“ (což je název jeho zásadní knihy z roku 1976)³ nebo, jinak řečeno, „ekonomického způsobu pohledu na lidský život“ (což je název jeho přednášky při udělení Nobelovy ceny za ekonomii v prosinci 1992).⁴

Snažím se poslouchat jeho rady a dívat se na život ekonomickými očima, což ode mne v této chvíli vyžaduje hledat mé vlastní komparativní výhody, mám-li mluvit o něm před tímto ctihodným publikem. Skoro se mi chce říci, že žádné nemám, ale to bych jen demonstroval, že jsem tento klíčový koncept ekonomické teorie nepochopil. Hledání komparativních výhod vyžaduje náklady a čas a já jsem přestal hledat, když jsem objevil dvě, snad „výhody“. Obě jsou spojeny s místem, odkud jsem se na Garyho Beckera dlouhá desetiletí díval – s Prahou, s komunistickým Československem a se střední a východní Evropou, kde se, mimochodem, narodila Garyho matka.

Mou první komparativní výhodou (a nepovažuji ji za nevýhodu!) je fakt, že mé formální ekonomické vzdělání na přelomu padesátých a šedesátých let bylo založeno výlučně na marxistické politické ekonomii, nikoli na „economics“, tak jak ji dnes chápeme. To znamenalo, že jsem se pak v následujících letech musel velmi snažit, abych se té první zbavil a tu druhou naučil a vzal za svou. Nebylo to snadné intelektuálně a bylo to velmi komplikováno tehdejšími politickými a ideologickými tlaky. V té době byla marxistická politická ideologie povinnou doktrínou ve všech zemích sovětského impéria a díky tomu byla znalost standardní ekonomie v této části světa prakticky nulová.

Když jsme v polovině už poněkud méně dogmatických 60. let objevili Samuelsonovu elementární učebnici (to nemluvím o jeho *Foundations of Economic Analysis*), bylo to téměř zjevení. Moje generace musela studovat tuto knihu sama, nebyl nikdo, kdo by nás mohl učit. Teprve tehdy jsme objevili moderní ekonomii a rychle se stali jejími naprostými přívrženci.

Naši marxisté se snažili svou původní doktrínu obohacovat argumenty všech možných i nemožných oponentů standardní ekonomie, včetně různých verzí institucionalismu, a my jsme potřebovali co nejsilnější argumenty. Našli jsme je v Chicagu, našli jsme je u Milтона Friedmana, zejména v jeho „*The Methodology of Positive Economics*“;⁵ našli jsme je u Stiglera a Beckera. Vzpomínám si, jak na mne zapůsobil jejich článek „*De Gustibus Non Est Disputandum*“;⁶ ve kterém zdůrazňovali, že by každý ekonom měl pokračovat „v hledání rozdílů v cenách a příjmech tak dlouho, až pomocí nich vysvětlí jakékoli rozdíly nebo změny v chování“ (str. 76) a že by

3 Gary S. Becker, *The Economic Approach to Human Behavior*, The University of Chicago Press, Chicago, 1976.

4 Gary S. Becker, „The Economic Way of Looking at Life“. Nobelovská přednáška, Stockholm, 9. prosince 1992. Dostupné na: <http://home.uchicago.edu/~gbecker/Nobel/nobellecture.pdf>.

5 Milton Friedman, „The Methodology of Positive Economics“; Dostupné v: *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago, 1953; str. 3–43.

6 George J. Stigler & Gary S. Becker, „De Gustibus Non Est Disputandum“, *The American Economic Review*, svazek 67, č. 2, březen 1977, str. 76–90.

neměl pasivně čekat na vysvětlení různých ekonomických jevů dalšími behaviorálními vědami. Trvali na tom, že je tato jejich „hypotéza triviální, neboť říká pouze to, že máme aplikovat standardní ekonomickou logiku tak extenzivně, jak je to jen možné“ (str. 89). Snažím se tento pohled na svět konzistentně používat, ale jsem stejně „konzistentně“ za toto příliš zúžené a omezené vidění světa kritizován.

Mou druhou komparativní výhodou (opět bych ji paradoxně nepovažoval za nevýhodu) byla skutečnost, že jsem žil v centrálně plánované, direktivní nebo také centrálně řízené ekonomice, která byla ekonomy všech škol považována za ekonomiku netržní. Marxistická politická ekonomie k této (ale ani jakékoli jiné) ekonomice nebyla schopna říci vůbec nic a tradiční, poněkud zúžené pojetí ekonomie byla považována za vhodnou pouze pro tržní ekonomiky. S takovouto bezmocí jsme se však spokojit nechtěli. Nestačila nám neteoretická popisnost, emiricismus či historismus. Dospěli jsme k závěru, že i ekonomika komunistického typu je založena na lidském chování, na racionalitě volby, na maximalizaci užitku, na stabilitě preferencí a že je proto standardní ekonomické instrumentarium nejlepší metodou, jak analyzovat i tuto ekonomiku. „Ekonomický přístup k lidskému chování“ Gary Beckera byl v tom velkou pomocí, i když on sám – pokud se nemýlím – nic explicitního o ekonomice tohoto typu nepublikoval.

Svůj přístup „v úsilí pochopit lidské chování v nejrozličnějších kontextech a situacích“⁷ považoval za metodu, která má mnoho aplikací – nejen v souvislosti s explicitními trhy. Velmi souhlasím s jeho názorem, že „co nejvíce odlišuje ekonomii jako disciplínu od dalších oborů sociálních věd, není předmět, ale přístup“ (str. 5) a že „kombinace předpokladů maximalizačního chování, tržní rovnováhy a stabilních preferencí, používaných neúprosně a důsledně, tvoří základ ekonomického přístupu“ (tamtéž).

Tyto myšlenky nám pomohly obhajovat ekonomii i v extrémně nepřátelském komunistickém prostředí. Když jsem v Praze v rámci ČSVTS v roce 1982 pronesl přednášku o Nobelově ceně pro George Stiglera,⁸ vedlo to k mému opakovanému vyšetřování na policii. Přesto se dá říci, že i když byla západní, nemarxistická, buržoazní – jak se tomu tehdy mělo říkat – ekonomie v našem politickém a intelektuálním prostředí naprosto odmítána, ohlas Gary Beckera a dalších chicagských ekonomů v kruzích českého ekonomického anti-establishmentu byl velmi významný. Měli jsme pocit, že Gary mluví přímo k nám.

Po pádu komunismu přišla role Gary Beckera, důsledného obhájce liberální doktríny, v éře transformace, která mířila, stejně jako on, k politickému pluralismu a tržní ekonomice. V Praze byl dvakrát a cena Gary Beckera pro nejlepší studentskou práci v ekonomii je každoročně udělována na pražské Vysoké škole ekonomické.

7 Gary S. Becker, *The Economic Approach to Human Behavior*, 1976; str. 3.

8 V. Klaus, „*Ekonomická věda a ekonomická reforma: Statě, eseje*“, Praha: Gennex, TOP Agency, 1991.

V červenci 2004 ve svém posledním komentáři pro Business Week⁹ Gary Becker napsal: „konec Studené války a pád komunismu byly nejenom definiční charakteristikou druhé poloviny 20. století, ale daly nám i příležitost testovat, zda jsou všechny naše názory o důležitosti lidské motivace opravdu tak významné, jak tvrdíme“ (str. 28). Troufám si tvrdit, že vývoj bývalých komunistických zemí v posledních dvou desetiletích jednoznačně prokázal, že Beckerův důraz na sílu lidské motivace je více než správný. Díky Chicagské škole naše vize kam jít byla jasná a přímá. Nehledali jsme žádnou třetí cestu, ale kapitalismus a tržní ekonomiku s minimem státní intervence. Proto Chicago spíše než Harvard. Proto deregulace, desubsidizace, liberalizace trhů a privatizace jako základní a ničím nenahraditelné stavební kameny našeho transformačního procesu.

Měl bych také zmínit roli, kterou v této éře sehrála Montpelerinská společnost, jejímž prezidentem v letech 1990–1992 nebyl nikdo jiný než Gary Becker. Prvně jsem se s ním setkal na konferenci této společnosti v Mnichově v roce 1990 a v průběhu posledních dvou desetiletí jsme se setkávali na nejrůznějších místech světa – od Chicaga po Vancouver, od Prahy po Tokio. Vždycky jsem si těchto setkání velmi vážil a doufám, že budou se stejnou četností pokračovat i v budoucnu.

⁹ Gary S. Becker, “A 19-Year Dialogue on The Power of Incentives”, Business Week. New York, 12. července 2004. Dostupné na: http://home.uchicago.edu/~gbecker/Businessweek/BW/2004/07_12_2004.pdf